

AMINTIRILE ELENEI PERTICARI DAVILA DESPRE
PRINCIPESA MARIA ÎN RĂZBOIUL BALCANIC DIN 1913

IONELA NIȚU*

În iunie 1913, armata română trecea Dunărea, în Bulgaria în cadrul celui de-al doilea război balcanic. Nu au avut loc lupte, dar soldații români, ajunși la nord de Sofia, ca și cei turci care își recuseră fostele posesiuni din Tracia, inclusiv Adrianopolul abandonat de bulgari la 23 iulie, au avut de înfruntat un dușman comun mult mai eficient decât trupele bulgare și anume, holera izbucnită la 31 iulie.

Mijloacele sanitare precare au dus la îmbolnăvirea a 15.000 de soldați români, din care 1.600 vor muri, cei mai mulți în număr de 1.000 la Orhanie. La reîntoarcerea trupelor în țară, epidemia de holeră asiatică se va extinde și în România, afectând un mare număr de oameni din județele Romanși, Dolj și Teleorman.

Imediat după izbucnirea epidemiei pe teritoriul Bulgariei, Crucea Roșie Română a acordat asistență militarilor bolnavi intervenind cu corturi de mare capacitate, materiale sanitare și echipe medicale care au reușit să îngrijească și să salveze mii de bolnavi.

În Spitalul Mobil organizat la ordinul președintelui Crucii Roșii, Alexandru Marghiloman, precum și în spitalul de la Zimnicea au lucrat infirmiere și voluntare, alături de cadrele militare, mobilizate de Principesa Maria care s-a implicat direct în luarea de măsuri pentru stoparea epidemiei până la producerea vaccinului antiholeric de către doctorul I. Cantacuzino. De asemenea, s-au dedicat bolnavilor de holeră de la Lazaretul din Zimnicea și monseniorul Vladimir Ghika (1873-1954), împreună cu surori de caritate, pentru care va primi și o medalie militară, doamne din înalta societate, precum și Elena Perticari-Davila.

Aceasta o cunoștea pe principesa de când a sosit în țară, după căsătorie, fiindu-i prezentată personal de regele Carol I la marea recepție dată în cinstea ei, în sala tronului, la Palatul Regal din București¹. Principesa Maria era atât de tânără și de timidă, încât nimeni, privind-o, nu și-ar fi putut închipui „felul cum înfățișarea și personalitatea ei s-au transformat mai târziu...”. „Pășea cu pași mărunți alături de rege pe brațul căruia se rezema, ținea capul nițel plecat și zâmbetul ce-l flutura pe buzele întredeschise părea sfios... Când s-a oprit în fața mea, regele a spus, este doamna Perticari pe al cărei soț îl cunoști și poți să ți-o faci prietenă”. Acest lucru a devenit

* Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale.

¹ Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Argeș), *fond familial Elena Perticari-Davila*, pachet XLV/60, f. 1.

posibil deoarece Elena Peticari Davila a locuit mult în intimitatea regelor, atâta timp cât soțul său a fost guvernantul prințului Carol, viitorul rege Carol al II-lea.

Potrivit memoriilor Elenei Peticari, vineri 19 iunie 1913, a fost declarată mobilizarea armatei române „într-un entuziasm general pe străzi”. Generalul Jean Peticari, soțul ei, conform declarațiilor regelui Carol I a cerut să comande o divizie românească pentru a participa la război, dar a fost refuzat politicos, el rămânând la început la Palat, împreună cu prințul Carol.

Generalul, aghiotant a regelui Carol I din 1911, plecând la Berlin în februarie 1913, să asiste în numele regelui, la botezul fiului prințului imperial August Wilhelm de Prusia, îl atenționa pe rege, astfel: „Sire, planul nostru referitor la Bulgaria nu este unul defensiv, de apărare a frontierelor, el este al unei armate de ocupație în drum spre Sofia”. La revenirea de la Berlin unde a discutat cu șeful Statului Major și cu ofițeri superiori germani a constatat că opinia Germaniei întregi s-a schimbat, nemaifiind favorabilă Bulgariei. Nu a comandat armate dar a plecat totuși pe front cu Regimentul 7 Vânători al prințului Carol și a străbătut câmpul de luptă și spitalele cu bolnavi din Bulgaria împreună cu acesta.

Cartierul General al Armatei Române s-a stabilit la Segarcea, iar trupele române au trecut Dunărea pe la Corabia. Corespondența înaintată în țară de către generalul Peticari îl arată pe acesta descriind greutățile ce le întâmpină cu populația bulgară și atitudinea de duplicitate pe care aceasta o are față de armata română².

Sosind în Bulgaria, el a constatat că în primul sat „toate casele erau închise”. Ca urmare, au fost convinși să iasă copiii cărora acesta le-a vorbit spunându-le că: „Românii nu au venit pentru a se bate cu bulgarii ci pentru a face pace...ca și în 1878, armata a venit să îi salveze”. Încetul cu încetul toată lumea a ieșit dar o bătrână din sat i-a spus în românește „Voi sunteți proști, le-ați luat Plevna și le-ați dat-o în '78! Tot așa o să faceți și acum!”.

Bulgaria era întinsă, fără mușcele și vâlcele, cu imense câmpii, cu animale admirabile și grâu în cantități enorme, dar în acest timp trupele noastre disciplinate nu au luat nimic „crăpând de foame”. Ca urmare, s-au făcut rechiziții pe loc de batoze care au fost puse să bată grâul, iar sătenii forțați să facă pâine pe care au cumpărat-o, toate casele participând la acțiune³. Bulgarii nu mâncau deloc „mămăligă”, dar nimic altceva, decât pâine. Din declarațiile ofițerilor care veneau de pe front se putea asigura contracost hrana necesară, o oaie costând 5 franci, un pui 2 franci iar o găină între 3-3,50 franci.

Într-o scrisoare adresată principesei Maria cu știri despre prințul Carol, generalul Peticari se arată supărat că nu au participat atașajii militari de la București la trecerea Dunării de către armata română pe la Corabia.

„Niciodată, spunea el, „nu am văzut un entuziasm mai mare și niciodată nu am crezut să-i văd pe țărani noștri strigând entuziasmați. Mii și mii de oameni au defilat corect cu steagurile în față și tunicile închise înaintea regelui strigând din tot sufletul „Trăiască România! Ura, trăiască Regele!”. „A fost un adevărat entuziasm, ardoare, încredere, tandrețe față de rege, nebunie, dorință de victorie de cucerire a lumii”. „Cu

² *Ibidem*, pachet VI/51, f. 1.

³ *Ibidem*, pachet XLV/15, f. 18-19.

aceste trupe - spunea el mai târziu în fața regelui și a reginei - puteam să ajungem la Constantinopol”.

În ceea ce privește populația Bulgariei, Jean Peticari nu credea că sunt doar 50.000 de români, în realitate, spunea el, erau mai mulți de 250.000, tot malul Dunării vorbea doar românește, însă cu o singură biserică și doar școli bulgărești⁴.

Un bătrân bulgar, întâlnit în acele zile îi spunea: „Noi țărani, suntem mai bogați ca voi, dar țăranul nostru nu se primenește duminica, nu se rade, nu joacă. La voi, țăranul se primenește, țăranul cântă, țăranul joacă...” Era un mod de a înțelege originile. Generalul Averescu, vorbea despre bulgari ca despre niște slavi, dar Peticari i-a replicat că „sârbii sunt slavi, în timp ce bulgarii erau un popor mongol, fino-turc, descendenți ai unor populații nomade”.

Separarea serviciilor sanitare militare de Statul Major și lăsarea lor ca unități independente au însemnat greșeli ireparabile care s-au dovedit așa în momentul apariției holerei când nu s-au luat primele măsuri de prevenire și de igienă ce ar fi fost necesare. Ca urmare, în luna iunie, primele semnale ale bolii au determinat totuși deschiderea unui spital militar la Turmu-Măgurele, în care opt trenuri au transportat peste 200 de răniți, dar și vagoane cu bolnavi.

Colonelul Anghelescu mărturisea că în viața sa nu își imagina că se putea întâmpla așa ceva. Câtă suferință și oroare de pe urma bolii pentru care nu existau atunci decât doi doctori pe front și anume: Constantinescu, care a refuzat să se ocupe de bolnavi spunând că „El a venit pentru răniți nu pentru holerici” și Cantacuzino, admirabil, iar apoi Teoharie, plin de devotament. Generalul Călinescu, șeful Serviciului Sanitar, plângea în fața morții privind bolnavii contorsionați, cu convulsii și care strigau pentru ultima dată „vreau să beau”. Au existat doctori care au refuzat să intre la bolnavi, printre care dr. Hierăscu care pentru gestul său accepta chiar să fie trecut în rezervă cu toate că știa că este protejatul lui Marghiloman în fața căruia se făcea „mușama”.

Împreună cu generalul Peticari, precum și cu prințul Ferdinand, principele Carol a slăbit șapte kg străbătând toate drumurile unde erau comasați soldații români. Peste tot trecerea sa se transforma într-un delir, o nebunie, promisiuni din inimă pentru tânărul căruia îi doreau să-și realizeze idealurile⁵. Pentru a fi peste tot și de a vedea totul, tip de 10 nopți nu au dormit mai mult de două ore, făcând sute de kilometri pe drumuri desfundate, aproape deșert. A fost o mare șansă, nesperată, pentru desăvârșirea studiilor sale militare și pentru a vedea cu ochii săi cum se desfășoară marile aplicații și manevre ale armatei.

Pentru primirea răniților de pe front fuseseră amenajate spitalele din București: Filantropia, Colțea, Colentina, Brâncovenesc, Militar și Israelit. Până la urmă, în saloanele acestor spitale unde au ajuns puțini răniți, vor fi aduși bolnavii de holeră.

Doamna Peticari membră a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române constituită în 1910 și care lucra ca voluntară la Spitalul Militar din București încă din 1912, a determinat mai multe doamne din înalta societate să participe la activitatea și amenajarea acestuia, inclusiv pe prințesa Elisabeta care dorea să lucreze într-un spital

⁴ *Ibidem*, f. 20.

⁵ *Ibidem*, f. 23.

în care nu mai pusese piciorul de când se reîntorsese în țară⁶. Din anul 1911, așa cum generalul Ion Peticari se ocupa de educația prințului Carol și Elena Peticari, chemată la Palat, se va ocupa de educația prințesei Elisabeta.

Fire sensibilă și capricioasă, extrem de cultivată, ea va accepta la început propunerea, astfel că însoțită de guvernanta sa, miss Milne și Elena Peticari, va începe lucrul la spital. Sosirea acesteia i-a determinat, pe bună dreptate, ca într-una din zile dr. Buiciu și dr. Costinescu să exclame către personalul medical următoarele: „Acum, ura!, pentru fata generalului Davila care ne-a adus prințesele pentru prima oară la spital!”.

Prințesele nu au pus niciodată picioarele lor într-un spital de când se născuseră, dar fuseseră instruite să reziste la ceea ce vor vedea. Spitalul Militar deținea: autoclave, chiuvete de spălat pe mâini, sală de pansamente, serviciu chirurgical. La vizitarea acestora, într-una din zile, doamna Milne a cerut doctorilor care le însoțeau să le ofere explicații în limba franceză deoarece ele nu înțelegeau românește. Doctorii Vicol și Christian și-au cerut scuze domnișoarei precizând că „explicațiile se fac într-un spital militar român pentru o prințesă româncă și nu pot să vorbească decât în românește”.

Impresionată de vizita prințesei Elisabeta la spital, Elena Peticari-Davila îi scrie următoarele: „Îngăduiește-mă să-ți urez tot ce sufletu-ți poate dori, rugându-te să binevoiești a primi această mică amintire de la o prietenă care te iubește cu adevărată dragoste părintească. Flori nu-ți trimit, ai așa de frumoase în grădina Cotrocenilor și apoi este cartea acoperită de mici trandafirași împlețiți și într-însa vei găsi la îndemână cu ce poți scrie.

Florile au fost aduse de mine însumi la spital și împărțite în cele trei săli de la serviciul chirurgical care aveau răniți. Am luat voia, de care nu te vei supăra a le duce și portocale și dulceață din partea Măriei Tale, astfel ca pe lângă mângâierea sufletească să aibă și o îmbunătățire a regimului zilnic. Dumnezeu să te ție cum îți doresc din adâncul inimii”⁷.

La rândul ei, în data de 19 iulie 1913, prințesa Elisabeta îi scria Elenei Peticari: „Spitalul meu este gata organizat și am deja vreo 15 bolnavi. Dacă crezi că ar fi bine sunt gata să mai primesc unul, doi de la Spitalul Militar. De exemplu, băiatul care a avut accidentul cu aeroplanul și alții care crezi că au nevoie de puțină odihnă, de aer și hrană mai bună. Nu mai pot să vin să lucrez la spital, fiindcă sunt așa de ocupată și fiindcă nu vreau să fur din timpul celorlalți. Doctorii au deja atât de mult de făcut. Ce grozăvie acum că a venit și holera între trupele noastre! Cu multe mulțumiri miss Milne îți înapoiază cartea. Te sărut cu multă iubire și pe fetiță. A ta prietenă, Elisabeta”.

Elena Peticari îi scrie și ea următoarele: „Domnița mea, iacă bolnavul cerut de Măria ta, nu găsim nici unul alt care ar fi destul de nevoieș ca să se bucure de îngrijirea Măriei tale. Singurul pentru care condițiile speciale de trai ale Maternei ar însemna însănătoșire și viață - ar fi un nenorocit operat alaltăieri de o pleurotomie – și pe care l-am transportat peste câteva zile dacă Măria ta îl primește printre bolnavii săi”.

Faptul că Elisabeta o lua cu ea pe Elena Peticari va stârni resentimente unor doamne cu ar fi Mavrodi și Lili Fălcoianu care simțindu-se rănite i-au reproșat acesteia

⁶ *Ibidem*, pachet XLVI/4, f. 105.

⁷ *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 182.

o oarecare „inactivitate”: „Tu care nu faci nimic și te plimbi cu prințesa, tu care n-ai fi în stare să stai un ceas lângă un bolnav, tu care...” și multe alte vorbe grele împotriva unei femei care avea 48 de ani și 31 de ani de căsătorie.

Împreună cu prințesa Elisabeta, în 9 iulie, va vizita Spitalul Israelit unde erau deja internați 10 soldați. La început, spitalul era dezorganizat dar cu sprijinul și munca medicilor, acesta își va schimba înfățișarea fiind organizat chiar și un serviciu de pansamente.

Prințesa i-a servit personal pe bolnavi cu supă de roșii cu orez, carne cu fasole verde, pâine albă – care se dădea de două ori pe săptămână și compot; dimineța se servea cafea cu lapte, ceai după-amiaza și seara ceva lejer. Cu acest regim „ei nu ar mai fi părăsit deloc spitalul”. Prințesa a vorbit puțin cu personalul, dar grația ei, dragălașenia și surâsul său au salvat situația. La plecare, directorul spitalului, dr. Schachmann, afirma că: „copiii dumneavoastră (soldații) sunt ai noștri, îi vom îngriji din adâncul inimii”⁸.

Miercuri, 27 iunie 1913, trupele române au intrat în Silistra de unde au respins două divizii bulgare și au continuat marșul spre Turtucaia și Balcic pentru a ocupa tot Cadrilaterul. La Sofia, după retragerea de la legăție a lui Dimitrie Ghika, românii au fost lăsați sub protectorat italian.

Ca urmare, Nicolae Iorga a solicitat intervenția lui Jean Peticari la prințul Ferdinand pentru ca Marele Stat Major să introducă cenzura la scrisorile și articolele din ziarele străine și care până atunci nu fusesse introdusă.

Regele Carol I, a trebuit să ordone armatei să se oprească tocmai când era gata să ocupe Sofia la 15 km, datorită telegramii regelui Bulgariei care afirma că „Intrarea trupelor noastre însemna sfârșitul dinastiei”. Bulgarii însă nu au vrut să semneze tratatul de pace, trebuind să se facă presiuni și avertizări. Ca urmare, Titov a declarat „să ne prezinte nota și vom plăti și semna”. Atitudinea semeață a bulgarilor s-a putut vedea și din declarația unui bolnav bulgar aflat în spital „Lasă doamnă, noi nu suntem ca dâșșii, suntem altă sămânță de neam...”.

Cunoștea cruzimea grecilor care era teribilă, dar și bulgarii erau fioroși, lăsând peste tot pe unde treceau cadavrele holericii și răniților în puțurile cu apă pentru a le contamina. „Noi i-am creat, în 1877, spunea el, iar ei sunt ingrați, răi și cruzi”.

Personal, nu dorea restrângerea teritorială a Bulgariei, ci dorea menținerea la marea Egee a Adrianopolului. Lupta nu a fost pierdută fizic ci moral, tocmai după ce învinsese inamicul și se cucerise Silistra, Dobrici și Balcicul. Au fost luați 10.000 de prizonieri bulgari, dar se puneau problema hranei care costa foarte mult, fiecare zi costându-i pe români 1.300.000 de franci. Ca urmare, a adresat o telegramă sultanului de a reintra cu trupele în Adrianopol și de a sta liniștit precum și de a prelua pe prizonieri.

La Plevna, în 24 iulie, toată lumea se întreba, cum a fost posibil să contactăm holera. Am intrat în contact și cu trupele bulgare și cu trupele sârbe, „dar ce neșansă, ce ghinion, ce fatalitate”. „Ne-am gândit la toate, spunea Elena Peticari, la posibilități răniți de sabie, de gloanțe, de tunuri, dar nu la holeră”. Nimeni nu a luat însă vreo măsură de precauție contra acestui flagel. Din momentul apariției teribilei maladii, românii nu aveau nici un mijloc de apărare. Fără paturi pentru bolnavi, fără medicamente, fără

⁸ *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 189.

dezinfectante, fără instrumentar, nimic. Peste tot nicio direcție precisă, putându-se crede că țara era lipsită total de mijloace de acțiune, că nu exista nimic⁹.

În disperare de cauză, prințul Ferdinand a sosit pe 22 iulie la Turnu-Măgurele și a dat el însuși ordine spitalelor și doamnelor care le deserveau să treacă Dunărea. Eliza Brătianu în timp de cinci zile a primit patru ordine diferite: să monteze barăci, să demonteze barăcile, să lase toate barăcile acolo, să pună baracă lângă baracă... să le remonteze... S-a trecut Dunărea cu vagoane sanitare, barăci, paturi, medicamente, personal medical, pentru a se ajunge la Orhanie, unul din punctele cele mai intense ale epidemiei.

Constanța Cantacuzino a constituit o secție sanitară cu care a trecut Dunărea pentru a merge mai adânc în zona holerei și unde erau alte servicii ale armatei. Mai târziu, pentru faptele sale, regele Carol, la recomandarea generalului Peticari, a fost decorată cu „Virtutea Militară”¹⁰.

Prințul Carol a cerut comandantului primului corp de armată, doctorilor să vadă situația bolnavilor solicitând să vadă personal un spital. Înconjurat de ofițeri, el nu a avut nici un moment de ezitare, fiind totuși avertizat de generalul Peticari să nu atingă pe nimeni și să nu apuce nici un obiect. Acest lucru a fost acceptat și au vizitat o mare cazarmă bulgară cu clădiri goale doar cu pereții goi, nimic altceva. Pe jos, pe paie, câteva sute de bolnavi, lângă propriile dejecții, cu ochii pierduți și corpurile încordate, de teribile crize și suferințe implorau: de băut... de băut... Doctorii în disperare nu puteau să ia măsuri de apărare a noastră foarte emoționați la vederea unei atât de mari mizerii, dar care îi încurajau prin gesturi și vorbe pe bolnavi, înțelegând situația de disperare. Am ieșit, spune generalul Peticari, „promițând ajutoare urgente”, în timp ce afară soarele a reapărut, luminând inima Balcanilor în toată splendoarea fără mizerii.

Situația nu era peste tot disperată cum se putea crede. Corpurile de armate au făcut tot posibilul împotriva răului. Au dat soldaților ceai, au fiert pe cât posibil apă, au lărgit bivouacurile și au acordat mai multă pâine, astfel că maladia nu a progresat prea mult. Din rapoartele armatei, la Corpurile 1 și 2 erau 1.800 de cazuri din care 350 de morți, la al 3-lea corp (condus de generalul Lambrino) care era de asemenea contaminat, nu erau decât 2 cazuri. Nu erau prea multe date privind cel de-al 4-lea corp. Diviziile de rezervă nu aveau bolnavi, dar exista un bolnav la cartierul general, un brigadier atașat cartierului și care ducând corespondența călare s-a infectat.

În plin armistițiu, Statul Major s-a mutat la Cervenibreg, în plin focar de holeră. Generalul Peticari a propus mutarea acestuia la Plevna, dar generalul Averescu s-a opus. Ca urmare, pentru a-l proteja pe prințul Carol, generalul Peticari a decis să plece la Plevna unde se puteau lua chiar dacă cu dificultate măsuri serioase profilactice de către doctorul Romalo, doctorul Statului Major¹¹. Elena Peticari Davila, probabil influențată, și de soț, nu-l agreea pe general despre care afirma că „Îi era antipatic (evreu de origine), fără principii, fals, turnător care se contrazicea cu toți, capabil de tot pentru profitul său personal – țara și poporul nu contau”¹². Peste tot el afirma că nu a prevăzut

⁹ *Ibidem*, XLV/15, f. 27.

¹⁰ *Ibidem*, XLVII/27, f. 221-222.

¹¹ *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 196.

¹² *Ibidem*, pachet XLVII/27, f. 217.

holera și nimeni nu era vinovat, nici statul major, nici ministrul de război și nici serviciile sanitare.

La unul din dineurile de la palatul Cotroceni, Elena Perticari a aflat de la Șutzu că armata greacă a fost vaccinată cu ser antiholeric cu 15 zile înainte de intrarea ei în campanie cu efect care dura 6 luni. Șeful serviciilor sanitare era un francez, dr. Fauber care a organizat admirabil trupele și nu a uitat nici un ajutor. După statistica întocmită la sfârșitul campaniei 50% din soldați au fost imuni, 49% atinși ușor și 1% grav.

„Armata română a făcut în acele momente grele sacrificii pentru națiunea bulgară a cărei duplicitate era incredibilă. Pe de o parte, se puneau în genunchi înaintea noastră, iar pe de altă parte strigau din inimă pentru binefăcătorii lor, cu glas înalt și autoritar românii sunt prietenii noștri, fără rezistență, acordați-le toate facilitățile”, dar pe ascuns dădeau ordine de distrugere a căilor de comunicație și a telegrafului, fi scria generalul Perticari principesei Maria.

Crucea Roșie, bărbați și femei, dețineau în țară sute de paturi, depozitele din București conțineau medicamente și dezinfectante, dar paturile Crucii Roșii zăceau la Turnu-Măgurele iar medicamentele se plimbau de la un depozit la altul prin București.

În spitalele de la Turnu Măgurele (de care răspundea doamna Câmpineanu ajutată de doamna Radu Migai) și Zimnicea, viitoarea regină a României a stat nepăsătoare la primejdia holerei care îngrozea chiar și pe cei ce nu se temeau de gloanțe, nici de lupte crâncene, dând pilda curajului și abnegației, aducând bolnavilor și tuturor acelor ce prin jertfă și muncă luptau împotriva nemilosului flagel, mângâierea și îmbărbătarea prezenței sale¹³. De asemenea, a vizitat barăcile de la Nicopole de care răspundea Sabina Cantacuzino și unde bolnavii de holeră erau admirabil îngrijiți beneficiind de servicii excelente și de medici competenți care se ocupau numai de bolnavii lor. Tuturor le împărțea țigări, haine, mâncare, îmbărbătându-i și adresându-le vorbe frumoase¹⁴.

Revenită din saloane, principesa Maria se dezinfecta și împreună cu celelalte doamne și doctori cum ar fi dr. Slătineanu, dr. Romalo și dr. Cantacuzino, serveau masa în timp ce discuțiile despre îngrijirea bolnavilor continuau într-o atmosferă de lucru. Însoțită de prințul Carol, trecea Dunărea cu vaporeșul „Ștefan cel Mare” sub comanda căpitanului Șerban, iar de acolo cu mașina în orașul Șiștov, unde se organizase o ambulanță într-o cazarmă bulgară și unde erau aduși bolnavii de holeră.

Existau doar doi doctori, dar la început nu a fost hrană, medicamente, cine să facă injecții intravenoase, nimic...nimic... Timp de trei zile bolnavii au trăit doar cu pâine, câteva măslin și un pic de brânză. Prințul Carol, admirabil, energic, plin de inițiativă, tot timpul în mașină, a adus el însuși provizii pentru cei bolnavi și sănătoși și anume: lapte concentrat, carne, pâine și țuică și vin pentru doctori. Înainte de a părăsi Șiștovul dr. Veber a rugat-o pe principesă să le vorbească sanitarilor „doamnă, dumneavoastră știți să le vorbiți, vorbiți-le, nici unul nu vrea să intre la bolnavi”. Aceștia i-au răspuns: „Bine, dar noi suntem niște bieți țărani, nu știm să căutăm, n-avem țoale, n-avem schimburi, nu ne dă de mâncare, de ce să ne lăsăm oasele pe aici”. În fața acestei situații, li s-a explicat că holera este boala cea mai ușor de evitat și că îi

¹³ *Ibidem*, pachet XLV/60, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*, pachet XLV/15, f. 33-34.

vom recompensa cu bani atunci când ne vom întoarce. „Le-am vorbit despre Dumnezeu, de ceea ce este scris, de fatalismul pe care ei îl exprimau cu cuvintele „Cum o vrea Dumnezeu”¹⁵.

Într-o scrisoare din București, adresată generalului Perticari care împreună cu principele Carol vizita cele mai bântuite locuri cu holeră, principesa scria: „Trăim aici într-o emoție nesfârșită; de grijă, Elisabeta slăbește pe zi ce trece. Eu sufăr de inacțiunea mea și regret că nu pot fi de folos spre pildă ca agent de legătură, căruia i s-ar încredința misiuni delicate...”.

Din notele zilnice ale Elenei Perticari Davila rezultă că ea o însoțea pe principesă ori de câte ori vizita Turnu Măgurele și Zimnicea. „Principesa a vizitat spitalul holericii unde a fost primită de doctorul Bruckner cu tot personalul său. În veșmântul imaculat al surorilor de caritate e atât de frumoasă și are atât curaj, încât ar însufleți pe orișicine. Se oprește lângă fiecare pat, împărțind daruri, vorbind fiecărui bolnav în stare de a o pricepe, îmbărbătând, luând notă de toate lipsurile. A doua zi dimineață plouă și suflă un vânt rece; principesa totuși stăruie, mai mult ca orișicând, să viziteze Lazaretul, transformat în mocirlă de ploaia care nu a conținut toată noaptea. Pleacă fără a șovăi.

După dejun, cu toate că iar ploua cu găleata, se duce din nou la Lazaret. Într-adevăr, nu putem aduce destule laude principesei și principilor pentru tot ce au făcut. Au fost admirabili și la înălțimea misiunii lor prin zelul ce au depus pentru alinarea suferințelor, căutând prin toate mijloacele să îmbunătățească traiul tuturor.

E o adevărată sărbătoare și un îndemn pentru cei ce o privesc oprindu-se la fiecare pat fără teamă, împărțind cu zâmbetul pe buze tutun, flori, zahăr, aducând mângâiere bolnavilor”.

Alături de barăcile doamnei Eliza Brătianu, dincolo de calea ferată, s-au ridicat încet-încet barăcile doctorului Obregia unde au fost adunați vreo 2.000 de oameni - izolați și dubioși - care toți se plâneau că nu aveau ce mânca, n-aveau ce bea, n-aveau apă cu ce să se spele. Ca urmare, s-au forat în grabă puțuri adânci din care va țâșni apa, dar până atunci, ce jale a fost, e greu de închipuit. De sub un cort mai izolat „se aud gemete, vaiete sfâșietoare și ce e mai îngrozitor, râsetele celor care delirează... E înfiorător!”.

Principesa Maria alături de celelalte personalități împart țigări, tutun, vorbă de îmbărbătare și făgăduiesc că se vor ocupa de soarta lor. Dar prezența principesei fiind semnalată, a fost împresurată de o mulțime ce a dat năvală asupra ei și a celor ce o înconjurau. Toți acei nenorociți strigau în gura mare „să ne dea drumul, nu suntem bolnavi, n-avem nimic...!”.

Cu fețele îngrozite de spaimă, firave, galbene, acești soldați viteji tremurând de frica molimei, fiecare ferindu-se de vecin, bănuindu-l că l-ar putea contamina, vor să fugă, să iasă din țărcul făcut împrejurul lor și păzit de santinele, câmp de nenorociți ca cei mai nenorociți prizonieri. „E gura iadului!”, spun ei.

Cu mare greutate, doctorii și ofițerii prezenți au făcut zid împrejurul principesei care nu și-a pierdut cumpătul, ci a rămas senină dar adânc mișcată și zbuciumată în sinea ei de atâtea suferințe ce nu le putea curma.

¹⁵ *Ibidem*, pachet XLV/15, f. 35-36.

În sfârșit, a fost scoasă din acest infern, aproape strivită, primejdia în care s-a aflat fiind tot atât de mare ca holera, căci nimeni nu și-ar fi putut închipui, aducând-o, reacția celor nenorociți care nu doreau să mai știe de nimic altceva decât de „libertate”.

Principesa a asistat la parastasul oficiat în noul cimitir unde au fost înmormântați atâția holerici, creștini și musulmani laolaltă, punând flori pe fiecare mormânt. După alocuțiuni „atât de demne și adevărate”, dr. Nicolae Lupu a vorbit asistenței, apelând la prințesa Ileana Cosânzeana cu părul de aur și prințul Carol Făt-Frumos: „în sfârșit un discurs mai mult decât deplasat și foarte prost care nu-și avea rostul în acele circumstanțe”.

Într-un spital din Zimnicea i-a oferit unui bolnav care trăgea să moară un fir de busuioac. Acesta, aproape înconștient l-a mirosit cu dor și nesaț. Bolnavul a scăpat cu viață. „Cine știe, spun eu principesei, dacă această fericire neașteptată nu a adus bolnavului reacția care l-a ajutat să intre în convalescență”.

Printr-o muncă colosală ea transporta de la un port la altul medicamentele necesare bolnavilor în timp ce serviciile sanitare se organizau din ce în ce mai bine. De la Spitalul Militar din București, dr. Mihăescu îi făcea cunoscut că toate medicamentele solicitate au ajuns la depozitele de la Turnu, iar efectele spitalicești pentru 2000 de bolnavi au ajuns la depozitul de la Plevna. Barăcile erau păstrate pentru izolarea bolnavilor de unde erau apoi transportați la spital.

În București, dintr-o mașină deschisă, principesa, doamna Mavrodi și Elena Perticari, împărțeau biscuiți, țigări și șampanie trupelor pe care le întâlneau și care își exprimau entuziasmul prin vii aclamații cum a fost cazul Regimentului III Călărași care avea trei cazuri de holeră sau la Regimentul IV Roșiori unde într-un delir total au distribuit tutun și șampanie ofițerilor.

Vladimir Ghika, însoțit de surori catolice, cum era sora Pucci, distribuia bolnavilor de la Zimnicea: paturi, cuverturi, perdele, perne, provizii etc. Însoțit permanent de el, acorda toată solidaritatea bolnavilor de holeră, mai ales că femeile se ocupau și de bucătărie. La Zimnicea, mai erau 600 de bolnavi în luna august 1913 iar principesa Maria distribuia permanent tutun și flori luând măsuri pentru organizarea mai bună a bolnavilor și a confortului lor, precum și a personalului medical. A instalat o mare mașină cu filtru pentru livrarea a 1000 de litri de apă, permanent sterilizată și rece.

Vaporașul „Ștefan cel Mare” era cel care făcea drumuri permanente între Turnu - Zimnicea împreună cu doamnele de onoare: Elena Perticari, Elena Sturza, Caterina Ghika, Câmpineanu, Tomassini, Mihai, Constanța Cantacuzino, Brătianu, alături de doctorii Obreja, Angelescu și Bruckner. Era o permanentă deplasare între orașele dunărene și București pentru a rezolva cât mai repede problema medicamentelor, a bolnavilor, precum și a cazării acestora cât mai bine.

Ori de câte ori putea principesa Maria participa la Zimnicea la serviciile funebre. Trecea prin toate barăcile și îi revedea pe toți bolnavii. S-a făcut iubită, admirată, în opera admirabilă pe care a întreprins-o cu atâta simplitate și curaj de care Elena Perticari Davila nu era străină. În seara zilei de 27 august 1913 a avut loc la cazinoul din Sinaia o reprezentație pentru bolnavii de holeră unde nu a participat prințesa Elisabeta deoarece spectacolul nu era pentru tinerele femei.

De atunci, principesa Maria, înfrânându-și durerea, s-a aruncat în luptă înălțându-și cugetul și ruga spre Dumnezeu căci vor urma alte ceasuri de deznădejde în marele război pentru întregirea neamului din 1916-1918.

THE MEMORIES OF ELENA PERTICARI DAVILA ABOUT THE
PRINCESS MARIA DURING THE BALKANS WAR FROM 1913

Abstract

The paper briefly presents the situation of the Romanian Army during the Balkans war from Bulgaria, when the cholera was spread. All the personalities of the country, including the royal family rally themselves to establish field hospitals and to vaccinate the soldiers and the civilians.

Queen Maria and the ladies belonging to the high classes had a remarkable attitude when they directly participated to that action.